

En monolog

- Om det saknas fönster och dörrar får vi försöka knacka i väg-
garna istället.
- Men kommer de som hör knackningarna att förstå oss? Vad sä-
ger att de inte tar ljuden för knäppningar i värmeledningarna eller
tror att det finns ohyra i bjälklaget?
- Vi måste tyvärr hoppas att de befinner sig i samma belägenhet
som vi själva. Det är bara om de själva är inestängda och liksom
vi saknar tillgång till fönster och dörrar som de kan ge våra knack-
ningar deras rätta innebörd.
- Men är det rätt av oss att hoppas något sådant?
- Troligen inte.

Inledning

Ämne

Denna uppsats ämne är: (1) (den mänskliga) kommunikationens natur och (2) begreppen mening och språk. Dess syfte är dels att undersöka och bestämma kommunikationens innebörd och förutsättningar och dels att undersöka och bestämma innebörden hos begreppen mening och språk. Dessa båda syften är logiskt förbundna med varandra. I båda fallen är det frågan om rent resonerande eller icke-empiriska undersökningar.

Uppsatsens huvudsyfte är att uppställa en generell kommunikationsteori. Med generell teori menar jag här en teori om det allmängiltiga och grundläggande. Med kommunikationsteori menar jag en teori om kommunikationens egenskaper och förutsättningar: vad kommunikationen är och vilka villkor som måste vara uppfyllda för att kommunikationen ska vara möjligt och för att den ska vara fallet. Detta syfte kan sammanfattningvis formuleras (S = syfte):

S 1   Uppsatsen primära syfte är att genom en undersökning av kommunikationens innebörd och förutsättningar, där resultatet av undersökningen av innebörden utgör en utgångspunkt för undersökningen av förutsättningarna, uppställa en generell kommunikationsteori.

Ett annat syfte med uppsatsen är att ge en bestämning av begreppen mening och språk, d.v.s. ange vad mening och språk är. Detta syfte kan sammanfattningsvis formuleras:

S 2   Uppsatsens sekundära syfte är att bestämma vad mening och språk är.

S 2 är förbundet med S 1 genom att undersökningen av kommunikationens innebörd och förutsättningar utgör en utgångspunkt för bestämningen av innebörden hos begreppen mening och språk. Det är genom att bestämma vad kommunikation är och förutsätter som man kan bestämma begreppen mening och språk. Detta kan också uttryckas så att en analys av begreppen mening och språk utgör en del av en analys av kommunikationen.¹

---

¹ Detta garanterar att analysen av begreppen mening och språk kommer att rymma ett socialt perspektiv. Det sociala perspektivet betonas av Putnam i "The meaning of 'meaning'". Putnam ser det sociala perspektivet som den enda rimliga utgångspunkten för språkfilosofin och förklarar misstagen och felaktigheterna hos de meningsteorier som han kritiserar i uppsatsen med att de saknar detta perspektiv eller inte tillämpar det konsekvent. Han vänder sig bl.a. mot de teorier som försöker definiera mening utifrån en mer eller mindre metodisk solipsism. Naturligtvis får man ha vilka utgångspunkter som helst – så länge man anger vilka de är. Det är när man inte gör detta som risken för missuppfattningar uppstår. I synnerhet om den utgångspunkt man valt är ovanlig eller ointuitiv.

S 1 är primärt i förhållande till S 2 därför att det är logiskt överordnat S 2. (Bestämmandet av begreppen mening och språk är en del av bestämmandet av kommunikationens innebörd och förutsättningar; bestämmandet av begreppen mening och språk sker inom ramarna för ett bestämmande av kommunikationens innebörd och förutsättningar.) S 1 är primärt även i den bemärkelsen att det är det för mänskligt vidkommande mest betydelsefulla syftet. En teori om kommunikationens innebörd och förutsättningar är viktigare för mänskligt liv och handlande än en bestämning av begreppen mening och språk.

När det gäller de personliga motiven bakom denna uppsats förhåller det sig emellertid snarast tvärtom. För mig låg det intellektuella incitamentet att undersöka kommunikationens natur primärt hos begreppen mening och språk: i de stora oklarheter som jag upptäckte (eller, för att ange alla möjligheter, framkallade) hos dessa begrepp och deras sammanhang och den djupa irritation som dessa oklarheter gav upphov till. Det är alltså en önskan att åstadkomma större klarhet hos begreppen mening och språk och hos deras relationer – och därigenom hos min tankevärld i övrigt – som har drivit mig att försöka klargöra kommunikationens innebörd och förutsättningar.

Begreppsanalysens natur

Uppsatsens uppläggning och innehåll kan förtydligas genom en kortfattad beskrivning av (min uppfattning av) begreppsanalysens innebörd och förutsättningar.²

Utgångspunkten för min uppfattning av begreppsanalysen är att ett begrepp, d.v.s. en tanke med generell form, inte kan analyseras i isolering från andra begrepp. Ett begrepp är något som får sin innebörd och funktion genom sina relationer till andra begrepp. Om man isolerar ett begrepp från alla andra begrepp upphör det att vara ett begrepp och förvandlas istället till ett tomt ord. Så länge ett begrepp fungerar som ett sådant ingår det alltid i ett eller annat begreppsligt sammanhang, och det är detta sammanhang som gör det till det begrepp det är och bestämmer (en väsentlig del av) dess innehåll. Detta innebär att oklarheter och obestämdheter hos ett begrepp inte är en egenskap (enbart) hos begreppet självt. Det är inte begreppen i sig som är oklara – eller klara – utan deras relationer till varandra och till de olika sammanhang som de ingår i.

Av denna uppfattning följer att ett begrepp alltid måste undersökas i relation till ett bestämt sammanhang. Det är alltså inte begreppen i sig som utgör utgångspunkten och föremålet för begreppsanalyserna utan de begreppsliga relationerna och de sammanhang som de bildar. Det första man måste göra när man ska undersöka och bestämma ett begrepp är därför att ange i vilket sammanhang (i relation

---

² De kategoriska formuleringarna här och annorstädes i uppsatsen fungerar som ett förkortningssystem. På så gott som varje punkt kunde jag ha lagt till ett kanske, ett möjligen eller ett troligen etc. och ett eller flera alternativ.

till vilket erfarenhets- eller verksamhetsområde) som man tänker försöka klargöra dess innebörd samt motivera detta val. Detta sammanhang kommer att utgöra analysens utgångspunkt och ram.

I många begreppsundersökningar anges inte det sammanhang som analysen företas i. Man kan då lätt få uppfattningen att det är begreppen själva som utgör analysens utgångspunkt och att de analyseras i isolering från andra begrepp. En orsak till att man inte anger detta sammanhang kan vara att man tycker att det är självklart. En annan orsak kan, som anytts, vara att man har en annan uppfattning av begreppen.

Jag kan inte motivera denna uppfattning av begreppsanalysen närmare. Kanske behövs det inte. Kanske är den självklar. Den återgår hursom helst på en bestämd uppfattning av vad ett begrepp är.

Denna – förhoppningsvis självklara – uppfattning av begreppsanalysens natur är förklaringen till den dubbla syftningen hos undersökningarna i denna uppsats. Det sammanhang som begreppen mening och språk ska bestämmas i förhållande till är kommunicerandet. Det är genom att först bestämma kommunikationens natur som jag sedan kan (försöka) bestämma begreppen mening och språk, och det är för att kunna bestämma innebörden (eller försiktigare *en* innebörd) hos dessa begrepp som jag först ställer frågan om kommunikationens innebörd och förutsättningar.

Genom valet av detta sammanhang binder jag mig för en viss uppfattning av begreppen mening och språk. (Vilken denna är kommer att framgå genom analyserna.) Denna uppfattnings motivering är inte bättre än motiveringen av valet av sammanhang. Detta vals motivering kan i sin tur återföras på en viss uppfattning av begreppen mening och språk.³ Om man som jag utgår ifrån vad som kan kallas den gängse eller vardagliga uppfattningen av begreppen mening och språk, enligt vilken meningen är något som kommuniceras och språket är ett medel för denna kommunikation, d.v.s. om man utgår en uppfattning som innebär att mening och språk fattas som begrepp som har med kommunikation att göra, är det självklart att relatera dessa begrepp till ett kommunikativt sammanhang.

Begreppsanalysens mål är allmänt uttryckt att ge form åt och/eller upplösa en eller flera uppfattningar av ett begrepp. Resultatet av denna verksamhet ges i form av vad jag här kallar en begreppsbestämning. Uttrycket definition använder jag endast i samband med ord eller termer, d.v.s. när det är frågan om att ange hur ett visst ord används eller hur det ska eller bör användas. Detta kan man göra bl.a. genom att förbinda ordet med ett visst begrepp.

---

³ Man kan här tänka på Gadamer's teorier om tolkandet och dess förutsättningar. Enligt Gadamer utgår man alltid från vissa förömdömen när man tolkar något. Själva tolkandet är sedan en cirkelrörelse eller spiralrörelse där man successivt kommer fram till en allt bättre uppfattning av tolkningsobjektet. Självt är jag bättre bekant med Quine. J.f. den uppfattning av begreppen som jag har försökt beskriva här ovan med Quines "holistiska" kunskapsuppfattning (se bl.a. *From a Logical Point of View* s. 42 f.).

Allmänna antaganden

Varje resonemang har som utgångspunkt och bedrivs inom ramarna för en mer eller mindre klar uppfattning av världen. Även om den världsuppfattning som utgör förutsättningen för resonemangen i denna uppsats knappast rymmer några överraskande drag finns det skäl att göra den explicit på några punkter:

- (1) Jag (d.v.s. den som utför resonemangen i denna uppsats) är en medveten individ.
- (2) Det finns en av mitt medvetande oavhängig värld.
- (3) Denna värld rymmer andra medvetna individer.
- (4) De individuella medvetandena är oavhängiga av varandra.
- (5) Det finns en relation mellan de individuella medvetanden och den av dessa medvetanden oavhängiga världen.

Genom att dessa punkter representerar de omfångsrikaste antagandena i detta sammanhang utgör de den yttersta ramen för resonemangen i uppsatsen.

Man kan anmärka att innebörd hos dessa antaganden inte är särskilt klar. Hur ska begreppen värld, medvetande, individ och oavhängig fattas? På detta kan jag bara svara: så som de brukar fattas. Detta är i många fall den bästa begreppsbestämning som kan ges.

Avdelning 1 – Om begreppet kommunikation

Inledning

I denna avdelning ska jag försöka bestämma begreppet kommunikation: vad kommunikation är och vilka kommunikationens huvudfaktorer är.

Det överordnade problem som mina undersökningar utgår ifrån kan formuleras (P = problem):

P 1 Vilka är kommunikationens förutsättningar?

Hur ska man gå tillväga för att lösa detta problem? Det allmänna tillvägagångssättet för att lösa ett begreppsligt problem är följande: (1) att bestämma vilka delproblem det består av och (2) att lösa vart och ett av dessa delproblem. Det innebär i detta fall att man först måste försöka urskilja kommunikationens

olika huvudfaktorer och därefter försöka lösa problemet om kommunikationens förutsättningar för var och en av dessa faktorer. En förberedande uppgift blir alltså att ta reda på vilka som är kommunikationens huvudfaktorer.

Vad man uppfattar som kommunikationens huvudfaktorer är givetvis beroende av vilken uppfattning man har av kommunikationen. Vad som måste göras allra först är således att bestämma vad kommunikation är för något.

Vilken inriktning ska analysen av kommunikationsbegreppet ha? Det problem jag ska försöka lösa här gäller förutsättningarna för vad som normalt (för det mesta, av de flesta) betraktas som kommunikation. Det innebär att en överordnad målsättning hos analysen av kommunikationsbegreppet är att den ska leda fram till en bestämning av kommunikationsbegreppet som i de flesta väsentliga avseenden kan förenas med den gängse uppfattningen av vad kommunikationen är. Målsättningen med analysen är alltså att klargöra kommunikationsbegreppet på ett sätt som överensstämmer med den allmänna uppfattningen.⁴ Att analysen måste ha detta mål överensstämmer med min målsättning att bestämma begreppen mening och språk i relation till deras mest närliggande sammanhang, d.v.s. i relation till kommunicerandet. För att uppfylla kravet på att vara dessa begrepps mest närliggande sammanhang måste det kommunikativa sammanhanget uppfattas på ett sätt som överensstämmer med den allmänna uppfattningen av det. Vad som närmare bestämt menas med detta kommer att framgå av analysen.

Summering

En analys av kommunikationens förutsättningar måste föregås av en analys av begreppet kommunikation. Precis som bestämningen av sammanhanget är av avgörande betydelse för resultatet av analysen av begreppen mening och språk kommer bestämningen av kommunikationsbegreppet att vara det. Bestämningen av kommunikationsbegreppet kan f.ö. betraktas som en fortsättning på bestämningen av detta sammanhang. Det svar man ger på P 1 kommer alltså att vara beroende av vilken innebörd man ger åt begreppet kommunikation.

---

⁴ Detta är den vedertagna inställningen till begreppsanalysen – eller det vedertagna sättet att uttrycka sin inställning till den. Jag ställer mig numera av flera skäl tvekande eller t.o.m. avvisande till detta slags ”demokratisering” av det intellektuella arbetet. Nu skulle jag hellre motivera mitt val av utgångspunkter och mitt sätt att resonera med att det är de utgångspunkter/det sätt att resonera som *jag* finner rimligast eller självklarast. Men i praktiken blir det nog sällan några större skillnader oavsett hur man gör. I denna uppsats skulle det t.ex. inte ha blivit det, eftersom det jag uppfattar som den allmänna uppfattningen sammanfaller med vad jag uppfattar som det rimligaste. Skillnaderna kommer snarare att ligga i det sätt man uttrycker sig på och i de attityder som detta speglar. Det låter mer respektabelt och man blir intellektuellt trovärdigare genom att hänvisa till det allmänt accepterade. Men egentligen förhåller det sig tvärtom: de tankar man framför är och måste vara ens egna för annars är de inte några tankar, och dem måste man kunna ta ansvar för genom att våga foga ett ”jag” till dem. *Det* är det enda respektabla.

Om begreppet kommunikation

I analysen av kommunikationsbegreppet ska jag utgå ifrån en (enligt min egen mening) allmänt accepterad uppfattning av vad kommunikation är. Med denna uppfattning som utgångspunkt ska jag uppställa vissa teser och undersöka deras konsekvenser samt justera och komplettera dem tills jag når fram till ett resultat som uppfyller kraven på klarhet och rimlighet.

Under vilka förhållanden uppfattar vi något som kommunikation? Om vi tänker oss att vi har två individer, låt oss för enkelhets skull kalla dem X och Y, vilka villkor måste då vara uppfyllda för att vi ska kunna säga att X och Y kommunicerar med varandra? Ett första villkor är att något *förmedlas* från den ena individen till den andra. För att X ska kommunicera med Y måste X förmedla något till Y. Annorlunda uttryckt: för att en situation ska kunna uppfattas som ett fall av kommunikation måste den rymma en avsändare och en mottagare.

Detta förefaller vara ett nödvändigt om än en litet vagt villkor. Är det också ett tillräckligt villkor? Om X förmedlar något till Y har vi då ett fall av kommunikation? Inte nödvändigtvis. För om Y inte uppfattar att X försöker förmedla något till honom eller uppfattar det på ett felaktigt sätt så betraktar vi inte detta som ett fall av kommunikation utan snarare som ett *misslyckat* fall av kommunikation. Vi måste följaktligen även ställa ett krav på att någon slags *överensstämmelse* ska etableras mellan de kommunicerande genom kommunikationsakten.

Vi kan summera det hittills sagda i form av tre teser. Med kommunikation eller kommunikativ situation ska menas:

- Tes 1   en situation som omfattar (minst) två individer, varav en spelar rollen som avsändare och en annan spelar rollen som mottagare,⁵
- Tes 2   som innebär att något förmedlas från avsändaren till mottagaren.
- Tes 3   och att en överensstämmelse etableras mellan avsändaren och mottagaren genom att mottagaren uppfattar det avsändaren förmedlar.

Innebörden av dessa antaganden är att kommunikation föreligger om och i den utsträckning som en överensstämmelse etableras mellan en avsändare och en mottagare.

---

⁵ Formuleringen ”som omfattar (minst) två individer” är inte helt lyckad eftersom den tycks utesluta möjligheten att en situation där avsändaren och mottagaren är en och samma individ betraktas som en kommunikativ situation. För man kan väl tala med sig själv? Eller kommunicerar man inte då?

Jag ska anta att Tes 1-3 är nödvändiga villkor för kommunikation eller, annorlunda uttryckt, för att vi ska betrakta något som ett fall av kommunikation. En situation som saknar (något av) dessa kännetecken utgör inte ett fall av kommunikation.

Utgör då Tes 1-3 tillräckliga villkor? Är en situation som uppfyller dessa villkor alltid ett fall av kommunikation? Att det inte förhåller sig så och varför kan visas genom att vi gör en bestämning av kommunikation som enbart bygger på dessa villkor (B = bestämning):

”B”   Kommunikation är när en överensstämmelse etableras mellan en avsändare och en mottagare genom att något förmedlas mellan avsändaren och mottagaren.

Låt oss granska konsekvenserna hos denna bestämning. Om denna bestämning är riktig skulle de flesta former av regelbundet samspel mellan vad som kan betraktas som två separata individer kunna uppfattas som ett exempel på kommunikation. Det kommer t.ex. inte att finnas något som hindrar att två trafiksignaler A och B betraktas som avsändare och mottagare och att den inprogrammerade överensstämmelsen rött ljus i signal A/grönt ljus i signal B och grönt ljus i signal A/rött ljus i signal B uppfattas som ett fall av kommunikation.⁶

Men eftersom det nog inte finns så många som uppfattar detta som ett fall av kommunikation (vilket innebär att det inte är kommunikation enligt den allmänna meningen) visar detta exempel att nyckelbegreppen avsändare, mottagare och överensstämmelse är otillräckligt bestämda genom Tes 1-3. För att ge dessa begrepp en mer bestämd innebörd måste Tes 1-3 utökas med ytterligare antaganden om de kommunicerandes egenskaper, d.v.s. om avsändaren och mottagaren. Dessa antaganden kan förhoppningsvis leda till att även begreppet överensstämmelse blir innehållsrikare och bättre avgränsat.

Genom att vi uppfattar oss själva: (1) som kommunicerande individer eller, annorlunda uttryckt, som individer utrustade med förmågan att kommunicera och (2) som *typiska exempel* på sådana individer kommer vår uppfattning av vad som är kommunikation och vad som inte är det att vara betingad av den uppfattning vi har om oss själva. Vi uppfattar oss själva som utrustade med vissa egenskaper som utgör en nödvändig förutsättning för att kommunikation ska vara möjligt. Att vi inte kan uppfatta de båda ljussignalerna som kommunicerande individer beror på att de saknar (vissa av) dessa egenskaper.

---

⁶ Vad är det som sker i de situationer som Wittgenstein beskriver i § 2 och 8 i *Filosofiska undersökningar*? Inte nödvändigtvis kommunikation. En individ lär en annan att reagera på ett bestämt sätt inför ett bestämt tecken. Detta kan med samma rätt benämnas dressyr. För att avgöra om någon förstår vad vi säger spelar våra iakttagelser av den andres beteende en viktig roll. Inte minst iakttagelserna av hans språkliga beteende. Men att någon reagerar på ett regelbundet sätt inför ett regelbundet bruk av vissa tecken är inte detsamma som kommunikation.

Likheterna mellan en ljussignal och en människa brister på alltför många väsentliga punkter. Av samma anledning uppfattar vi inte heller fåglarnas växelsång i gryningen som kommunikation.

Vilka är då de egenskaper som vi har (eller anser att vi har) som är av avgörande betydelse för vår uppfattning av kommunikationens natur?

1 – Medvetenhet

För att vi ska kunna uppfatta någon som en kommunicerande individ måste han vara en *medveten* och *förnuftsstyrd* individ, d.v.s. $\approx$ en individ utrustad med en förmåga att bilda föreställningar om sin omgivning och reagera känslomässigt på den, att göra jämförelser och dra slutsatser, att handla målmedvetet och planmässigt.⁷ För att vi ska kunna uppfatta en situation som omfattar en avsändare och en mottagare som ett fall av kommunikation måste alltså såväl avsändaren som mottagaren uppfattas som medvetna och förnuftsstyrda individer. Denna uppfattning av de kommunicerande speglas i vår syn på kommunikationens syfte. Kommunikationens syfte är: (1) förståelse; de kommunicerande försöker genom kommunikationsakten att förstå varandra (givetvis inte nödvändigtvis för att hjälpa varandra eller för att de känner sympati för varandra) för att därigenom (2) överföra någon form av information eller kunskap mellan sig, d.v.s. något som är ett resultat av en medveten och förnuftsmässig aktivitet. Kommunikation handlar inte bara om att sända och ta emot och att reagera på det mottagna enligt någon mer eller mindre invecklad mall, utan om en process vars innehåll och resultat inte är givet på förhand. Att kommunicera är att förstå något nytt och att därigenom förändras i något avseende. Att det förhåller sig så följer av medvetandebegreppet.

Denna uppfattning av de kommunicerande individerna innebär bl.a. att om X yttrar något som uppfattas av Y utan att X själv vet om att han har sagt något eller utan att X själv har förstått innebörden av vad han har sagt så utgör inte detta ett fall av kommunikation. Den som t.ex. talar i sömnen kommunicerar alltså inte. Den som vi inte uppfattar som en medvetet och förnuftsmässigt handlande individ eller som vi inte uppfattar som utrustad med förmågan till medvetet och förnuftstyrt handlande kan inte heller uppfattas som en kommunicerande individ.

2 - Oavhängighet

För att vi ska uppfatta två individer som inbegripna i kommunikation med varandra måste de vara *oavhängiga* av varandra i sin egenskap av medvetna och förnuftsstyrda individer. Detta innebär två saker: (1) att X kan fungera som en medveten och förnuftsstyrd individ, d.v.s. producera information eller kunskap, oberoende av Y; att X oberoende av andra individer kan skaffa sig information om t.ex. den situation han befinner sig i, och (2) att X saknar omedelbar tillgång till den information som Y produ-

---

⁷ Ett mål som en medveten och intelligent individ kan ha är att kommunicera något till någon annan.

cerar; X är inte medveten om Y:s medvetande på samma sätt som han är medveten om sitt eget.

Kravet på oavhängighet kan bl.a. motiveras med att *behov* av kommunikation endast kan uppstå mellan medvetandemässigt och förnuftsmässigt oavhängiga individer.

Det sagda kan summeras i form av tre teser. Avsändaren och mottagaren i en kommunikativ situation besitter följande kombination av egenskaper:

- Tes 4 de är medvetna och förnuftsstyrda individer,
- Tes 5 de fungerar som medvetna och förnuftsstyrda individer oberoende av varandra (avsändaren fungerar som en medveten och intelligent individ oberoende av mottagare, och omvänt),
- Tes 6 de är inte medvetna om varandras medvetande på samma sätt som de är medvetna om sitt eget (avsändaren kan inte introspektera mottagarens medvetande, och omvänt).

Att de kommunicerande har denna kombination av egenskaper ska kallas att de är *kognitivt oavhängiga* av varandra.⁸

Tes 4-6 utgör en bestämning av vad en kommunicerande individ eller, allmännare uttryckt, en individ med förmågan att kommunicera är för något. Teserna innebär att det ställs ett krav på *människolikhet* på de kommunicerande.

Genom att uppfattningen av det som förmedlas och av den överensstämmelse som (eventuellt) blir följden av förmedlingsförsöket betingas av uppfattningen av de kommunicerande individerna får Tes 4-6 konsekvenser för Tes 1-3. Det som en kognitiv individ förmedlar till en annan (kognitiv) individ och den överensstämmelse som därvid etableras (om det förmedlade uppfattas på avsett sätt) kan om man accepterar Tes 4-6 inte enbart bestå av rent materiella företeelser, som t.ex. elektriska impulser, eller identifieras med rent beteendemässiga eller yttre likheter. Det som förmedlas måste vara något som är ett resultat av en medveten och förnuftsstyrd process, d.v.s. det måste vara vad jag med en vag

---

⁸ Vilken är Wittgensteins överordnade målsättning i *Filosofiska undersökningar*? Kanske att framställa en bild av människan som bl.a. visar att en kognitivistisk människoupfattning är felaktig – eller onödig. Att begrepp för själsliga eller mentala processer är möjliga att reducera bort. Att t.ex. den språkliga kommunikationen kan förstås utan hänvisning till sådana begrepp. Hur som helst är det tydligt att han i sina analyser av den språkliga kommunikationen istället för att utgå ifrån en kognitivistisk människosyn (som jag gör) försöker undvika den så mycket som möjligt. ”För den senare Wittgenstein är språket väsentligen en del av människans beteende. Tankarnas, upplevelsernas, medvetandets roll är han benägen att förneka, eller ignorera, eller minimisera” (Wedberg, del III, s. 330).

Begreppet förstå: Wittgenstein tycks vilja beteckna ett visst *handlingsmönster* (B:s reaktion på A:s agerande i § 2) som ett exempel på förståelse (§ 6) och alltså inte bara som ett *tecken på* förståelse. Hur ska man ställa sig till detta? Är det ett led i ett försök att ombestämma begreppet eller är det ett försök att utvidga det?

term har benämnt information, och den överensstämmelse som etableras måste följaktligen vara en överensstämmelse av medvetandemässigt och förnuftsmässigt slag. I anslutning till uttryckssättet ovan kan man tala om det förmedlade som något som är ett resultat av en *kognitiv* process. Den överensstämmelse som etableras kan då benämnas *kognitiv* överensstämmelse.

Tes 4-6 får också konsekvenser för vår uppfattning av förmedlandets eller kommunicerandets förutsättningar. Om två individer är kognitivt oavhängiga av varandra måste de använda sig av något slags *teckenmässigt* kommunikativt system för att de ska kunna kommunicera med varandra; de måste utveckla ett gemensamt system av *tecken* som de kan använda för att beteckna det de vill förmedla. Detta betyder att frågan om förutsättningarna för kommunikation mellan kognitivt oavhängiga individer kommer att sammanfalla med frågan om förutsättningarna för *teckenmässig* kommunikation mellan kognitivt oavhängiga individer.

Det finns skäl att poängtera konsekvensrikedomen hos de antaganden som här har gjorts om de kommunicerande individerna. Vår uppfattning av kommunikationen är till stor del bestämd av den uppfattning vi har av dem som kommunicerar, d.v.s. av oss själva. Detta kommer att framgå av det fortsatta resonemanget. Tes 4-6 kommer att visa sig vara av avgörande betydelse såväl för bestämningen av begreppet mening som för bestämningen av begreppet språk.

I och med att Tes 4-6 läggs till Tes 1-3 blir det möjligt att ge en sammanfattande bestämning av kommunikationen som bättre överensstämmer med grunddragen i den gängse uppfattningen av den. När dessa teser kombineras med varandra går det inte längre att betrakta varje form av överensstämmelse mellan vilka individer som helst som kommunikation. För att två individer ska kunna betraktas som inbegripna i kommunikation med varandra måste de vara kognitivt oavhängiga av varandra, och för att en situation som inbegriper två kognitivt oavhängiga individer ska kunna utgöra ett fall av kommunikation måste en överensstämmelse av kognitiv natur etableras inom ramarna för denna situation.

Jag ska uppfatta Tes 1-6 som nödvändiga villkor för kommunikation.⁹ Jag ska också uppfatta dem som tillräckliga villkor för att en i detta sammanhang tillräckligt klar och innehållsrik bestämning av kommunikation ska kunna göras. Med dessa antaganden som utgångspunkt kan kommunikationsbegreppet bestämmas på följande sätt:

---

⁹ Är dessa krav för starka? De kräver för avsändarens del att han har kontroll över vad han säger och för mottagarens del att han har kontroll över vad som sägs; att han har något begrepp om vad avsändaren vill säga. Utesluter detta t.ex. kommunikation via textmeddelanden? Nej, för kriteriet på kommunikation är graderat. Jag ställer inte som ett krav på kommunikation att en mottagare måste uppfatta *allt* som en avsändare säger på *exakt* det sätt som avsändaren avser. Det är möjligt att dessa krav genom att inskränka de fall som får benämnas kommunikation kan leda till en nedvärdering av kommunikationens sociala betydelse – och av språkets betydelse för kommunikationen.

- B 1   Kommunikation är en relation mellan kognitivt oavhängiga individer som innebär att information överförs från en avsändare till en mottagare med hjälp av ett teckenmässigt kommunikativt system, vilket resulterar i att en överensstämmelse mellan avsändaren och mottagare etableras med avseende på det överförda.

Kommunikationens framgång kan ses som = omfattningen hos den överensstämmelse som etableras.

B 1 kan också fungera som en definition på termen kommunikation.

Denna bestämning av begreppet kommunikation illustrerar min syn på begreppsanalysen: begreppens beroende av sammanhanget, det successiva bestämmandet av dem genom det successiva bestämmandet av det sammanhang som de ingår i och det dialektiska samspelet mellan de olika begreppen.

Om kommunikationens huvudfaktorer

Med hjälp av Tes 1-6 om kommunikationens natur kan vi nu bestämma vad som är kommunikationens huvudfaktorer. Dessa faktorer ska ligga till grund för analysen av kommunikationens förutsättningar. Som kommunikationens huvudfaktorer ska jag räkna:

- (1)   *De kommunicerande*, d.v.s. de kognitivt oavhängiga individer som kommunicerar med varandra.
- (2)   *Det kommunicerade*, d.v.s. det som de kognitivt oavhängiga individerna överför mellan sig i en kommunikativ situation.
- (3)   *Det kommunicerande*, d.v.s. det kommunikativa system som de kognitivt oavhängiga individerna använder för att överföra något mellan sig i en kommunikativ situation.¹⁰

Finns det några ytterligare faktorer som förtjänar att betraktas som huvudfaktorer? Kan några ytterligare huvudfaktorer motiveras av resonemangen runt Tes 1-6?

Med hjälp av denna analys av kommunikationens huvudfaktorer kan P 1 delas upp i följande tre delproblem:

- P 1.1   Vilka egenskaper måste *de kommunicerande* ha för att kommunikation ska vara möjligt?
- P 1.2   Vilka egenskaper måste *det kommunicerade* ha för att kommunikation ska vara möjligt?

---

¹⁰ För tydlighetens och läsighetens skull använder jag ibland ”de som kommunicerar” istället för *de kommunicerande*, ”det som kommuniceras” istället för *det kommunicerade* och ”det som kommunicerar” istället för *det kommunicerande*.

P 1.3 Vilka egenskaper måste *det kommunicerande* ha för att kommunikation ska vara möjligt?

Genom att lösa delproblemen P 1.1-1.3 löser man P 1. Jag ska försöka lösa delproblemen P 1.1-1-3 med utgångspunkt i de allmänna antaganden 1-5 i kombination med de av bl.a. dessa antaganden betingade teserna om kommunikationsbegreppet (Tes 1-6). Vad som sägs om de förutsättningar som är förbundna med respektive faktor ska följa av eller, svagare, motiveras av de hittills gjorda antagandena (de allmänna antagandena 1-5 + Tes 1-6).

Det följande resonemangets uppläggning

Kommunikationens huvudfaktorer kommer att undersökas var för sig i tre separata avdelningar. Dessa avdelningar utgör tillsammans min teori om kommunikationens förutsättningar. Denna teori innefattar bl.a. en bestämning av begreppen mening och språk.

De förutsättningar som är knutna till de kommunicerande individerna kan benämnas *yttre* förutsättningar. De förutsättningar som är knutna till det de kommunicerar och till det system de använder för att kommunicera kan benämnas *inre* förutsättningar. Jag ska börja med att analysera de inre förutsättningarna.

Denna analys inleds med en analys av det kommunicerade och avslutas med en analys av det kommunicerande. Denna uppläggning har en praktisk motivering. Såväl analysen av det kommunicerade som av det kommunicerande är betingad av de antaganden som har gjorts om kommunikationens egenskaper och då framför allt om de kommunicerande individerna. Det blir emellertid enklare att diskutera det kommunicerandes egenskaper efter att en bestämning av det kommunicerades egenskaper har gjorts, eftersom det kommunicerande ju förutsätter att det finns något att kommunicera.

Avdelning 2 – Om begreppet det kommunicerade

Inledning

I denna avdelning ska jag med utgångspunkt i de antaganden som gjordes i inledningen och i avdelning 1 försöka bestämma vilka förutsättningar för kommunikation som är förbundna med det kommunicerade. Detta kan också uttryckas så att jag ska försöka analysera begreppet det kommunicerade med utgångspunkt i dessa antaganden.

Den summariska karaktären hos de hittills gjorda antagandena kommer att återspegla sig i det fortsatta resonemanget och i de resultat det leder fram till.

Det problem som denna avdelning utgår ifrån kan formuleras:

P 2 Vilka förutsättningar för kommunikation är förbundna med det kommunicerade?

Eller, annorlunda uttryckt, vilka egenskaper måste det kommunicerade ha för att kommunikation ska vara möjligt?

För att besvara P 2 ska jag börja med att specificera och utveckla denna problemformulering med hjälp av det föregående resonemanget. Enligt B 1 är kommunikationens innebörd = etablerandet av en överensstämmelse mellan en avsändare och en mottagare. Denna överensstämmelse innebär att det finns något som är gemensamt för de kommunicerande i den kommunikativa situationen, nämligen det som förmedlas mellan avsändaren och mottagaren. Eftersom avsändaren och mottagaren är kognitivt oavhängiga individer måste det som kommuniceras ha sådana egenskaper att det kan vara gemensamt för två individer av detta slag. Detta ställer vissa begränsande krav på det kommunicerade, eftersom det (1) inte är vad som helst som kan kommuniceras mellan två kognitivt oavhängiga individer och (2) inte är vad som helst av det dessa individer kan kommunicera som kan vara gemensamt för dem.

Man kan även tänka sig att det kommunicerades egenskaper i vissa avseenden kan vara betingade av förutsättningarna för utvecklandet av det kommunikativa system som överensstämmelsen ska etableras genom.

Två frågeställningar kan därmed urskiljas:

- (1) Vilka egenskaper måste det kommunicerade ha för att det ska kunna vara gemensamt för två kognitivt oavhängiga individer?
- (2) Vilka egenskaper hos det kommunicerade är förbundna med förutsättningarna för att ett kommunikativt system ska kunna etableras mellan kognitivt oavhängiga individer?

Svaren på dessa båda frågor utgör ett svar på P 2.

Om egenskaperna hos det kommunicerade, 1

Det problem som utgör utgångspunkten här kan formuleras:

P 2.1 Vilka egenskaper måste det kommunicerade ha för att det ska kunna vara gemensamt för två kognitivt oavhängiga individer?

Eftersom de kommunicerande är kognitiva individer måste kommunikationsakten följaktligen betraktas som en kognitiv akt. När två kognitiva individer kommunicerar med varandra utför de en medveten och förnuftsmässig (i meningen avsiktlig och omdömesberoende) handling. Den överensstämmelse som etableras genom kommunikationsakten måste av samma skäl betraktas som en kognitiv överensstämmelse. Mottagaren förstår eller tror sig förstå vad avsändaren menar. Om X och Y är kognitiva individer och X överlämnar en ros till Y så kan detta mycket väl vara ett fall av kommunikation, i synnerhet om vi tänker oss tillbaka ett hundratal år i tiden. Men eftersom en ros är inte är en kognitiv företeelse utan materiell eller fysisk är det inte rosen som kommuniceras. Vår undersökning måste alltså inrikta sig på att finna en *kognitiv företeelse* som kan vara gemensam för de kommunicerande individerna.

För att en överensstämmelse ska kunna etableras mellan två kognitiva individer måste den kognitiva företeelse som förmedlas mellan dem bl.a. vara i något avseende oberoende av tid och rum. Den kan inte vara (i alla avseende) en funktion av vem de kommunicerande är och var de befinner sig, eftersom den då p.g.a. av de skillnader i egenskaper och positioner som alltid finns mellan två individer inte skulle kunna bli gemensam.

En konsekvens av detta är att vi kan styrka perceptionerna (sinnesintrycken) från listan över tänkbara kognitiva företeelser som kan ge upphov till en överensstämmelse. Perceptionerna *är* beroende av tid och rum. Perceptionerna förändras beroende på vilken plats man befinner sig på och vid vilken tidpunkt man befinner sig där. En perception kan därför aldrig vara densamma hos två olika individer eller hos en och samma individ vid två olika tillfällen. Avsändarens perceptioner kan aldrig överensstämma (fullständigt) med mottagarens. Den överensstämmelse som eventuellt etableras mellan de kommunicerande kan därför inte avse deras perceptioner.

Om överensstämmelsen inte avser något perceptuellt måste den följaktligen avse något icke-perceptuellt. Låt oss utgå ifrån en empirisk kunskapsteori som vi låter påstå följande: ”Innehållet hos det mänskliga medvetandet kommer utifrån. Sinnesorganen är en nödvändig förutsättning för medvetandet. Perceptionerna eller sinnesintrycken är kunskapens grundläggande element och all kunskap återgår yttest på perceptioner av en av perceptionerna själva oberoende värld och utgörs antingen av direkta perceptioner eller av (mer eller mindre omfattande) konstruktioner utifrån sådana perceptioner.”¹¹

Vi måste då anta att det bland det som i denna teori benämns konstruktioner finns något som uppfyller kravet på obundenhet av tid och rum. Istället att avse något enskilt och konkret måste det avse

---

¹¹ Min egen inställning till empiriska kunskapsteorier och om jag över huvud taget har någon saknar i och för sig betydelse i detta sammanhang, men jag kan nämna att jag känner tveksamhet inför begreppet konstruktion i den teori som används här.

något allmänt och abstrakt. Det måste avse jämförelser: likheter och olikheter, regelbundenheter och klasser. Begreppen – allmänbegreppen och individbegreppen – representerar konstruktioner av detta slag. Ett exempel på mer komplexa konstruktioner, som i sin tur förutsätter en stor mängd andra enkla konstruktioner, är de vetenskapliga teorierna.

En förnuftsmässig konstruktion av detta slag, som åtminstone i teorin kan vara gemensam för två kognitivt oavhängiga individer, ska jag benämna *kognitivt mönster*.^{12 13}

Summering

Jag ska anta att det som kommuniceras mellan kognitivt oavhängiga individer utgörs av kognitiva mönster och att de överensstämmelser som etableras i ett fall av framgångsrik kommunikation avser dylika mönster. Detta antagande, som är av central betydelse för bestämningen av begreppet mening, är en konsekvens av att de kommunicerande antas vara medvetna och förnuftsmässiga eller, med en sammanfattande term, *kognitiva* individer.¹⁴

Observera att jag inte måste ta ställning i frågan om det finns något sådant som kognitiva mönster eller inte. Vad jag påstår är att de kognitiva mönstren utgör en förutsättning för kommunikation mellan

---

¹² I *Språk och lögn* kritiserar Gustafsson den empiriska semantiken. Det alternativ han uppställer, med utgångspunkt i bl.a. Wittgensteins bildteori och Schlicks diskussion av form och innehåll, kan jämföras med det som sägs här (se t.ex. avsnitt 3.7 och kap. 7, se även s. 35 ff.). En grundtanke hos Harrison i *An Introduction to the Philosophy of Language* är vikten hos meningens formella sida (se diskussionen av Lockes språkuppfattning i kap. 2 och 3, samt t.ex. s. 152 f. och s. 205). Den språkliga kommunikationens möjlighet – språkets autonomi och utlärandet/inlärandet av ett språk – kan enligt Harrison inte förklaras utifrån en nominalistisk empirism.

¹³ Ett av motiven bakom Freges kritik av uppfattningen av matematiska och andra begrepp som mentala entiteter (om Freges kritik av psykologismen se Harrison kap. 4 och 12) är att den leder till att begreppen och den språkliga meningen subjektiveras och därmed till att kommunikation blir omöjligt. Detta är givetvis inte någon avgörande invändning. För det som ser ut som kommunikation kanske inte är det! Men, allvarigare talat, av att något betraktas som en mental entitet, som något som endast existerar i och genom ett medvetande, följer inte att det är subjektivt i den tids- och rumsberoende bemärkelsen som t.ex. perceptionerna antas vara det. Ett kognitivt mönster kan därför betraktas som en mental entitet utan att man måste förneka möjligheten av kommunikation i här angiven mening (Tes 1-6) alternativt tvingas utveckla ett annat kommunikationsbegrepp.

¹⁴ Det är värt att uppmärksamma det samband som finns mellan språkuppfattning och människouppfattning. Den klassiska eller traditionella språkuppfattningen, som bl.a. företräds av Aristoteles, Ockham och Locke, enligt vilken språkets tecken är något som är förbundet med *tankar* och fungerar som *namn* på ting och begrepp, är förknippad med en kognitivistisk eller mentalistisk människouppfattning. Mot denna språkuppfattning kan man t.ex. ställa Wittgensteins uppfattning i *Filosofiska undersökningar*. Den människosyn som framträder hos Wittgenstein skulle kunna beskrivas som antimentalistisk och behaviouristisk. Det förefaller rimligt att anta att filosofernas människouppfattning föregår deras språkuppfattning. (Se beträffande nämnda filosofers synsätt Wedberg I-II.)

kognitivt oavhängiga individer.¹⁵

Om egenskaperna hos det kommunicerade, 2

Det problem som utgör utgångspunkten här kan formuleras:

P 2.2 Vilka egenskaper hos det kommunicerade är förbundna med förutsättningarna för att ett kommunikativt system ska kunna etableras mellan kognitivt oavhängiga individer?

Eftersom de kommunicerande individerna är kognitivt oavhängiga av varandra och eftersom det de kommunicerar är något kognitivt är en förutsättning för att de ska kunna kommunicera med varandra att de kan upprätta ett gemensamt kommunikativt system. De måste, mer bestämt, utveckla ett system av *tecken*, d.v.s. av icke-kognitiva eller materiella företeelser, med vars hjälp de kan representera det de vill förmedla till varandra, d.v.s. de kognitiva mönstren, på ett för varandra iakttagbart sätt.¹⁶ (Vilka egenskaper detta teckensystems egenskaper närmare bestämt måste ha för att det ska fungera som ett kommunikativt system ska behandlas i nästa avdelning.) En ros kan fungera som ett sådant tecken. De tecken vi vanligen använder oss av är språkliga ord och satser.

I och med att tecknen kan visas utgöra en grundläggande förutsättning för att kommunikation i bemärkelsen förmedlandet av kognitiva mönster ska vara möjligt mellan kognitivt oavhängiga individer kan P 2.2 omformuleras till:

P 2.2' Vilka är förutsättningarna för att de tecken som kognitivt oavhängiga individer använder för att kommunicera med varandra ska fungera som kommunikativa tecken, d.v.s. som tecken som förmedlar kognitiva mönster?

En förutsättning ger sig omedelbart. För att ett tecken ska kunna fungera som ett kommunikativt tecken måste det kunna uppfattas eller användas på ett likartat sätt av både avsändaren och mottagaren. Låt oss återvända till de kognitiva individerna X och Y. Enligt förutsättningarna måste X och Y kommunicera med varandra via tecken. För att X via tecknet t ska kunna förmedla innebörden, d.v.s. det kogni-

---

¹⁵ J.f.m. Quines uppfattning av de ontologiska antagandena i t.ex. "On what there is". Ett ontologiskt antagande görs som led i en förklaring där problemet inte är ontologiskt. Arten av de ontologiska antagandena ska betingas av det aktuella problemet. Här måste – med de antaganden som har gjorts – abstrakta enheter antas, eftersom perceptionerna inte kan vara gemensamma och tingen inte kan kommuniceras (i här aktuell bemärkelse). Det ontologiska behovet här är detsamma som det, enligt Quine, är hos matematiken.

¹⁶ D.v.s. tecknen måste vara något som i motsats till de kognitiva mönstren existerar utanför och oberoende av de kommunicerande individernas medvetande, som t.ex. ljudvågor eller inskriptioner i vax eller på papper.

tiva mönstret, km till Y måste Y uppfatta t på samma sätt som X, d.v.s. som t(km). För att t ska fungera som ett kommunikativt tecken måste alltså dess innebörd km vara gemensam för X och Y i den situation där X försöker kommunicera med Y. P 2.2' kan därmed omformuleras till:

P 2.2'' Vilka är förutsättningarna för att ett tecken ska få gemensam innebörd för en avsändare och en mottagare, d.v.s. förbindas med samma kognitiva mönster, och därigenom bli ett kommunikativt tecken?

För att ett tecken ska kunna få gemensam innebörd för en avsändare och en mottagare och därmed bli ett gemensamt tecken måste det – direkt eller indirekt – relateras till något som redan *är* gemensamt. För att X ska kunna klargöra för Y vad han menar med t, d.v.s. vad det är för kognitivt mönster han vill förmedla med t, måste han relatera t till något som redan är gemensamt för dem båda. Ett besvarande av P 2.2'' innebär alltså ett besvarande av:

P 2.2''' Vad är det som är gemensamt för avsändaren och mottagaren och som ett tecken måste relateras till för att det ska få gemensam innebörd för avsändaren och mottagaren och därigenom bli ett kommunikativt tecken?

Men svaret på denna fråga har redan getts. För om det förhåller sig så att det endast är de företeelser som kallas kognitiva mönster som kan vara gemensamma för kognitivt oavhängiga individer så måste det som ett tecken relateras till för att få gemensam innebörd *vara* ett kognitivt mönster. Det måste närmare bestämt vara samma kognitiva mönster som utgör dess innebörd. Detta kan också uttryckas så att det kommunikativa tecknets innebörd utgörs av det det betecknar. Detta är en huvudtanke i min teori om kommunikationens förutsättningar.

Detta resonemang kan förtydligas med hjälp av ett exempel. Låt oss tänka oss att de kognitivt oavhängiga individerna X och Y befinner sig i en situation där de inte har tillgång till något gemensamt system för kommunikation. X vill förmedla innebörden km till Y.¹⁷ Enligt förutsättningarna har X inte några kommunikativa tecken till sitt förfogande för att klargöra vad han menar. Vad gör han då? Vi har antagit att X måste hänvisa till något för X och Y gemensamt. Till vad då, mer bestämt? Och hur då,

---

¹⁷ Om vi inte tror att det kommunikativa systemet är något medfött utan något som är ett resultat av interaktion mellan kognitivt oavhängiga individer måste vi kunna förklara hur ett gemensamt system för kommunikation kan utvecklas och utläras i en situation som denna. Uppfattningen att språket är medfött går ofta tillbaka på en sammanblandning av språk och språklig förmåga. Det är mycket troligt att människan har en medfödd abstraktionsförmåga och det är mer än troligt att människan är social av naturen. Det är fr.a. i dessa egenskaper hennes språkliga förmåga ligger.

mer bestämt? X kommer i denna situation att vara hänvisad till något slags ostensivt bestämningsförfarande. D.v.s. X måste försöka ”peka ut” vad han menar för Y. När gemensamma relationer mellan tecken och kognitiva mönster saknas måste de upprättas på detta sätt.

Vilka är då förutsättningarna för att Y ska förstå vad X avser med sitt gestikulerande? För det första måste Y inse att X försöker peka ut någonting. Men det finns ingenting hos gesten själv eller hos den situation den ingår i som tvingar fram en viss tolkning av den. Precis som Y kan uppfatta X:s rörelse som ett utpekande kan han uppfatta den som en stretchingövning, som en del av en religiös rit eller som jämförbar med vindens rörelser i träden etc. Om Y inte uppfattar den på något av dessa andra möjliga sätt beror det inte på X:s beteende utan på att en överensstämmelse dessförinnan och oberoende av kommunikationen består mellan X och Y rörande hur detta peketecken (pekbeteende) ska uppfattas.¹⁸ Om all kommunikation börjar med någon form av ”utpekande” är den första förutsättningen för kommunikationen att det *dessförinnan* finns en ömsesidig förståelse av denna form av tecken eller beteende, d.v.s. att X och Y förbinder det med samma eller tillräckligt likartade kognitiva mönster.¹⁹

För det andra måste Y veta vad det är som X försöker peka ut. Att Y har förstått att X försöker peka ut någonting kan likställas med att han har förstått att något ska fungera som ett tecken för någonting annat. Han har förstått tecknets funktion som tecken. Men det är ju inte detsamma som att förstå vad det betecknar. Även här finns ett otal tolkningsmöjligheter. Vad är det för typ av företeelse X försöker peka ut? Ett ting? En relation? En egenskap? Y har ingen möjlighet att blott med ledning av X:s pekande skilja mellan dessa alternativ.²⁰

---

¹⁸ Avgörande här är X:s uppfattning av sig själv och av Y.

¹⁹ I *Filosofiska undersökningar* diskuterar Wittgenstein tanken på ett ostensivt definierande av tecknens mening (se §§ 26-38). Hans uppfattning tycks vara att ett språk inte kan härledas tillbaka på ostensiva definitioner, eftersom dessa inte kan förmedla någon bestämd mening i en icke-språklig situation. (J.f.m. Quines diskussion av översättningsproblemen.) Att försöka förklara de språkliga tecknens mening som något som – ytterst – är ett resultat av ett referensförhållande blir därmed problematiskt. Språkspelsteorin och den definition på språklig mening som den rymmer (ett teckens mening är identiskt med hur det används) utgör bl.a. ett försök att lösa detta problem utan att ge upp föreställningen att meningen är något språkligt. Ett annat sätt att lösa detta problem är givetvis att anta att meningen *inte* är något språkligt. Med en sådan uppfattning som utgångspunkt är det inte meningen som förklaras via de ostensiva definitionerna utan ostensiviteten som förklaras via meningen. Det som sker i en ostensiv definition är inte att ett tecken får en mening utan att ett tecken *blir till*. Det är som synes denna väg som jag följer.

²⁰ Tankegångarna här är först och främst hämtade från Quine (bl.a. via Harrison, se kap. 7). Quine diskuterar i *World and Object* förutsättningarna för teckenmässig kommunikation mellan individer som talar olika språk och tillhör (mycket) olikartade kulturer. I en situation som denna har den ena individen inte någon kunskap om hur den andra uppfattar världen. Om vi tänker oss att det mellan X och Y föreligger världsåskådningsmässiga olikheter som avser begrepp som är fundamentala för all erfarenhet, som t.ex. tids- och rumsbegreppen, betyder detta att X och Y kan komma att reagera på exakt samma sätt i likartade situationer, d.v.s. att deras beteende kan överensstämma från situation till situation, utan att deras uppfattningar om världen gör det. Det innebär att de skulle kunna utveckla ett gemensamt teckensystem – X och Y använder alltid t1 i

Slutsatsen blir alltså att *en* förutsättning för att Y ska kunna förstå vad X avser med tecknet t är att det *dessförinnan* finns en överensstämmelse mellan X och Y beträffande t:s innebörd. Y måste känna till vilka innebördsmöjligheter som kan vara aktuella för X och den kommunikativa situationen måste vara sådan att Y kan avgöra vilken av dessa möjligheter som är den aktuella. Detta innebär att för att X ska kunna förmedla km via t, för att t ska bli det kommunikativa tecknet t(km), måste Y *dessförinnan* bl.a. ha kunskap om km/alternativt kunna skaffa sig denna kunskap oberoende av X. Detta gäller både i en förspråklig situation av det slag som har beskrivits här och när man introducerar ett nytt tecken inom en redan existerande kommunikativ gemenskap.

Att ett teckens innebörd bestäms inom en kommunikativ gemenskap innebär att den bestäms med hjälp av andra tecken vars innebörd redan är bekant för de kommunikerande.

Summering

Svaret på P 2.2 blir således att det som kommuniceras, d.v.s. de kognitiva mönstren, måste vara det som betecknas av de kommunikativa tecknen. De kognitiva mönstren utgör såväl innebörden hos de kommunikativa tecken som det som betecknas av dem.²¹

Av detta följer att det mellan de kommunikerande måste antas föreligga en (stor mängd) överensstämmelse(r) beträffande deras kognitiva mönster som (ytterst sett) *föregår och är oavhängigt* av den kommunikativa situationen. Den gemensamma innebörden hos ett kommunikativt tecken är ett resultat av att en relation upprättas och upprätthålls av de kommunikerande mellan ett bestämt tecken och ett gemensamt kognitivt mönster. Om vi kan tänka oss en innebörd hos ett tecken som inte är gemensam måste den vara ett resultat av en icke-gemensam relation mellan ett tecken och ett kognitivt mönster. Ett tecken som inte har en gemensam innebörd för en avsändare och en mottagare är inte/kan inte fungera som ett kommunikativt tecken.

Detta är en konsekvens av antagandet att de kommunikerande är kognitivt oavhängiga av varandra. I den förra underavdelningen (Om egenskaperna hos det som kommuniceras, 1) låg betoningen på

---

situationer av typ s1, t2 i situationer av typ s2 etc. – utan att i realiteten någonsin kommunicera med varandra genom detta teckensystem, eftersom de föreställningar som de förbinder med dessa tecken är radikalt olika. (Allt under förutsättning att man som ett krav på kommunikation anger kognitiv överensstämmelse.) Man kan alltså *tänka sig* en situation där kommunikationen förefaller att fungera perfekt medan den i själva verket inte existerar. Detta betyder att liksom vi aldrig kan vara säkra på att världen inte är en dröm kan vi inte heller vara säkra på att den vi talar med har förstått något av det vi har sagt på det sätt vi har avsett. Quine menar att detta är ett argument för ett mindre exklusivt och mer empiriskt kommunikationsbegrepp. För att avgöra om kommunikation föreligger eller ej har vi bara det utifrån iakttagbara att gå efter, d.v.s. beteendet och likheter och olikheter beträffande det. Kommunikation måste därför likställas med vissa former av beteende (samsförstånds- och missförstånds-beteende). Det är väl uppenbart att jag avvisar denna uppfattning?

²¹ En konsekvens av detta är att distinktioner som mening – referens och intension – extension måste göras mellan olika nivåer hos de kognitiva mönstren.

kognitiviteten. Här ligger den på oavhängigheten.

En förtydligande distinktion

Innan jag avslutar denna avdelning och går över till att undersöka de förutsättningar för kommunikation som är förbundna med det kommunicerande måste ett förtydligande göras.

I avdelning 1 sägs att för att något ska räknas som en kommunikativ situation måste en kognitiv överensstämmelse etableras i denna situation. I denna avdelning sägs emellertid att för att denna kognitiva överensstämmelse ska kunna etableras måste en kognitiv överensstämmelse redan finnas. För att de kognitivt oavhängiga individerna X och Y ska kunna etablera en kognitiv överensstämmelse måste den kognitiva överensstämmelse som ska etableras redan föreligga. För att X och Y ska kunna kommunicera något måste det de kommunicerar vara gemensamt. Detta låter som en motsägelse och kräver en förklaring. I ett konkret fall av kommunikation är de skeenden som äger rum, inom och mellan de kommunicerande individerna, högradigt komplexa. (De är ofta så många, så snabba och så svåröverskådliga att vi endast sällan är medvetna om dem; vi är troligen aldrig fullständigt medvetna om dem och kan förmodligen inte heller bli det.) För att fånga något av denna komplexitet och samtidigt upphäva den skenbara motsägelsen kan en enkel distinktion införas.

Att individerna X och Y är kognitivt oavhängiga individer innebär: (1) att de besitter var sitt individuella kognitiva sammanhang i form av ett antal mer eller mindre omfattande och mer eller mindre enhetliga kognitiva mönster och (2) att dessa individuella kognitiva sammanhang inte är omedelbart förbundna med varandra.

För att X och Y ska kunna kommunicera med varandra eller, oegentligt uttryckt, *överföra* kognitiva mönster sinsemellan måste det redan finnas överensstämmelser mellan deras individuella kognitiva sammanhang. Det måste m.a.o. redan finnas ett *gemensamt* kognitivt sammanhang. Det som sker i en kommunikativ situation är att X försöker förmedla ett bestämt element eller en bestämd kombination av element hos sitt individuella kognitiva sammanhang till Y. Kommunikation kan vara framgångsrik om och i den mån Y:s individuella kognitiva sammanhang rymmer samma element och kombinationsmöjligheter som X:s. Den överensstämmelse som – eventuellt – etableras i en kommunikativ situation behöver alltså inte vara identiskt med den överensstämmelse som utgör kommunikationens förutsättning. Den kan i själva verket knappast vara det, eftersom etablerandet av en överensstämmelse i en enskild kommunikativ situation ofta/alltid kräver bakgrundsöverensstämmelser av ett mycket mer omfattande slag än den som etableras.

Vi kan alltså göra en distinktion mellan:

- (1) den kognitiva överensstämmelse som utgör en förutsättning för kommunikation och
- (2) den kognitiva överensstämmelse som etableras i en kommunikativ situation.²²

Summering

Den här framställda grundläggande förutsättningen för kommunikation kan sammanfattas på följande sätt (Fk = förutsättning för kommunikation):

Fk 1 En förutsättning för kommunikation är: (1) att det kommunicerade utgörs av kognitiva mönster, (2) att det kommunicerade är oavhängigt av det kommunicerande, d.v.s. av de kommunikativa tecknen och det kommunikativa systemet, (3) att det kommunicerade oberoende av den kommunikativa situationen är gemensamt för avsändaren och mottagaren och (4) att det kommunicerade är det som betecknas av de kommunikativa tecknen i det kommunikativa systemet.

Med utgångspunkt i Fk är det nu möjligt att ge följande bestämning av begreppet mening:

B 2 Mening är det av det kommunikativa tecknet oavhängiga kognitiva mönster som utgör det som *betecknas* i tillordningsrelationen mellan kommunikativt tecken och betecknat.²³

---

²² Olika kriterier på kommunikation och deras konsekvenser: (1) Om vi med kommunikation menar kognitiv överensstämmelse – kommunikation föreligger när en kognitiv överensstämmelse etableras – är kommunikationen sannolikt mer begränsad än vi tror. Den föreligger inte i alla de fall vi tror att den föreligger i och när den föreligger gör den det inte i den utsträckning vi tror. (2) Som kriterium på kommunikation kan vi också – teoretiskt sett – använda beteenden, d.v.s. de yttre iakttagbara resultaten av ett språkligt utbyte mellan två individer. Du reagerar ungefär som jag hade tänkt mig att du skulle göra (ger mig apelsinen i skålen när jag ber dig om det t.ex.) eller du reagerar på ett sätt som tyder på att mina ord har påverkat dig på något sätt. Med detta som kriterium på kommunikation blir kommunikationens omfång förmodligen betydligt större.

²³ Saussure skriver "För en del människor är språket till sitt väsen en nomenklatur, en lista med ord som svarar mot lika många saker" (Saussure s. 93). "Träd" står för träd, "häst" för häst etc. (J.f.m. Wittgenstein § 1.) Ett skäl till att denna uppfattning ej kan accepteras är att den förutsätter att färdiga begrepp finns före orden eller, annorlunda uttryckt, att meningen föregår språket. Så kan det inte förhålla sig, menar Saussure. "Psykologiskt är våra tankar – bortsett från dess uttryck i ord – bara en amorf och obestämd massa. Filosofer och lingvister har alltid varit ense om att utan tecknens hjälp skulle vi vara oförmögna att dra en klar och sammanhängande skillnad mellan två begrepp. För sig själv är tanken som ett dimmoln, där ingenting är avgränsat. Det finns inga på förhand existerande begrepp och ingenting är distinkt förrän språket uppträder" (s. 143). Saussure utgår alltså ifrån en uppfattning av språket som innebär att det utgör en förutsättning för det medvetna och förnuftsmässiga tänkandet. Genom språket blir begreppen till (som avgränsade enheter). Det är därför som de språkliga tecknen måste uppfattas som en enhet av uttryck (signifié) och innehåll (signifiant). Är då denna uppfattning av språket korrekt? Den frågan är inte helt lätt att besvara, eftersom Saussures uppfattning – alternativt min uppfattning av Saussure – är

Som framgår av resonemanget ovan är det inte nödvändigt att meningen *är* betecknad.

Avdelning 3 – Om begreppet det kommunicerande

Inledning

I denna avdelning ska jag med utgångspunkt i de antaganden som har gjorts i inledningen och i avdelning 1 försöka bestämma vilka förutsättningar för kommunikation som är förbundna med det kommunicerande. Detta kan också uttryckas så att jag ska försöka analysera begreppet det kommunicerande med utgångspunkt i nämnda antaganden.

Den summariska karaktären hos de hittills gjorda antagandena kommer att återspeglas i det fortsatta resonemanget och i de resultat som det för fram till.

Det problem som denna avdelning utgår ifrån kan formuleras:

P 3   Vilka förutsättningar för kommunikation är förbundna med det kommunicerande?

Eller, annorlunda uttryckt, vilka egenskaper måste det kommunicerande ha för att kommunikation ska vara möjligt?

Ett första led i försöket att besvara P 3 kan vara att specificera och utveckla detta problem med hjälp av det föregående resonemanget.

---

oklar på flera punkter. Han går inte så långt som till att hävda att språket är en förutsättning för medvetandet. Hävdar han då att det är en förutsättning för det förnuftiga tänkandet? Kan språkberoende tänkande avgränsas från språkoberoende tänkande på något annat sätt än med hjälp av – språket? Om vi håller oss till vad Saussure säger om förhållandet tecken – begrepp kan två invändningar göras: (1) De begrepp vi har kan lika väl tänkas vara ett resultat av en kognitiv bearbetning av sinnesintryck etc. som är helt oberoende av språket. De avgränsade begreppsliga enheterna är skapelser av vår medfödda förmåga till förnuftigt tänkande. Betecknandet, d.v.s. språket, har som förutsättning att dessa avgränsningar redan föreligger. Det är då snarare ”världen” än språket som håller isär begreppen, som delar upp medvetandet i separata begrepp och möjliggör (det förnuftiga) tänkandet. (2) Vad säger att begreppen *är* avgränsade enheter? Försök bestämma ett begrepp! Kanske är denna föreställning en *språkligt betingad illusion*. I ett tecken förbinds *ett* uttryck med *ett* innehåll, men under denna språkliga yta är det kanske mycket rörigare – eller mer dynamiskt. Men för att inte förgrova Saussures uppfattning måste man hålla i minnet den förbindelse han gör mellan språk och samhälle (och som är utgångspunkten för strukturalisterna). Det han säger om språkets betydelse handlar kanske egentligen om det sociala sammanhangets (den sociala världens) betydelse.

Om de som kommunicerar är kognitivt oavhängiga individer, om det kommunicerade är kognitiva mönster och om ett kommunikativt teckensystem utgör en nödvändig förutsättning för kommunikation mellan kognitivt oavhängiga individer kan P 3 ges följande lydelse:

P 3' Vilka egenskaper måste det kommunikativa teckensystemet ha för att det ska kunna förmedla kognitiva mönster mellan kognitivt oavhängiga individer?

Om det kommunikativa systemets egenskaper

En egenskap har redan angetts. För att den kognitivt oavhängiga individen X via ett tecken t ska kunna förmedla det kognitiva mönstret km till den likaledes kognitivt oavhängiga individen Y måste den tillordningsrelation som förbinder t med km vara gemensam för X och Y. Det får inte förhålla sig så att t representerar en sak för X och en annan sak för Y. Det får inte heller förhålla sig så att t representerar en sak i en kommunikativ situation och en annan sak i en annan – såvida inte dessa variationer är eller kan bli klara för de kommunicerande.

Detta innebär att en förutsättning för kommunikation mellan kognitivt oavhängiga individer är att de kommunikativa tecknens användningssätt är oavhängigt såväl av de kommunicerande som av de konkreta situationer där de används. En förutsättning för att kommunikativa tecknen ska äga denna oavhängighet är att det finns för X och Y *gemensamma regler* som bestämmer hur de ska användas.²⁴ M.a.o:

- (1) För att något ska kunna fungera som ett system för kommunikation mellan kognitivt oavhängiga individer är det en nödvändig förutsättning att det består av tillordningsrelationer som är gemensamma och regelmässiga.

Denna egenskap hos tillordningsrelationerna – gemensamma och regelmässiga – ska här kallas *autonomi*.²⁵ Huruvida denna nödvändiga förutsättning för att något ska kunna fungera som ett kommunikativt system också är en tillräcklig förutsättning kan diskuteras.

För kommunikation av den omfattning, effektivitet och nyansrikedom som är möjlig med hjälp av det mänskliga språket är ett krav på autonomi hos tillordningsrelationerna otillräckligt. Detta krav måste därför kompletteras med andra krav som gäller det kommunikativa systemets komplexitet. Två förutsättningar för vad som vagt kan kallas komplex kommunikation kan anges:

---

²⁴ Tecknens användningssätt blir gemensamt genom att det är regelstyrt. Åtminstone kan vi anta att det förhåller sig så i människans fall.

²⁵ Se Harrison s. 4-8. Överensstämmer mitt begrepp autonomi – gemensamma tillordningsregler – till fullo med Harrisons?

- (2) Till kravet på autonomi hos tillordningsreglerna måste läggas ett krav på att denna autonomi ska omfatta en viss mängd relationer. Det måste finnas en större eller mindre *uppsättning* gemensamma tecken för de kommunicerande.
- (3) För att denna uppsättning gemensamma tecken ska kunna fungera tillsammans på ett effektivt sätt måste det finnas regler som säger hur de får och inte får kombineras med varandra. Till uppsättningen av autonoma tillordningsreglerna måste således läggas en uppsättning likaledes autonoma kombinationsregler. Genom dessa kombinationsregler kommer de enskilda tillordningsreglerna att ingå i ett komplext kommunikativt system.

Hur ska kravet på autonomi för ett komplext kommunikativt system uppfattas? Vi kan avvisa ett krav på absolut och allomfattande autonomi. Det mänskliga språkets utveckling visar att såväl tillordningsreglerna som kombinationsreglerna kan genomgå (stora) förändringar utan att kommunikationen ointetgörs. Även tillfälliga och kanske oavsiktliga variationer mellan enskilda avsändare och mottagare kan förekomma utan att kommunikationen mellan dem för den skull blir omöjlig. Kravet på autonomi måste därför ges en mer nyanserad och dynamisk form.

Summering

Detta resonemang kan sammanfattas:

- Fk 2 En förutsättning för *komplex* kommunikation är: (1) att det finns av de kommunicerande autonoma, d.v.s. gemensamma och regelmässiga, tillordningsrelationer mellan vissa fysiska tecken och de kognitiva mönster (= den mening) som ska kommuniceras, (2) att det finns en viss mängd sådana autonoma tillordningsregler och (3) att dessa tillordningsregler är förbundna med varandra genom likaledes autonoma kombinationsregler.

Med denna utgångspunkt är det nu möjligt att ge följande bestämning av begreppet språk:

- B 3 Språk är ett flertal gemensamma och regelmässiga tillordningsförhållanden mellan fysiska tecken och kognitiva mönster som genom likaledes gemensamma kombinationsregler är för-
enade till ett komplext system.²⁶

---

²⁶ Med Augustinus' *Confessiones* som exempel kritiserar Wittgenstein den uppfattning som i språket ser ett system för betecknande eller benämning (§§ 1-5, se även Wedberg, del III kap. 46). Denna uppfattning är inte alltigenom felaktig, men ensidig, otillräcklig. Wittgensteins egen uppfattning präglas av att gränsen mellan språkligt beteende och annat beteende tunnas

Om man utelämnar bestämningen komplex i komplex kommunikation kan en enkel autonom tillordningsrelation mellan ett tecken och ett kognitivt mönster utgöra ett kommunikativt system eller språk. Som språk kan då uppfattas alltifrån de elementäraste fall av regelmässigt teckenanvändande till de mest omfattande och komplicerade.

Genom denna bestämning av språk blir den kommunikativa, d.v.s. informationsöverförande, funktionen inte *en* av språkets funktioner utan dess *enda* funktion. Språkets betydelse i det sociala sammanhanget är beroende av på vilket sätt och hur väl det fyller denna funktion.

Det kommunikativa systemets betydelse för tänkandet är indirekt. Det är genom att vara av avgörande betydelse för kunskapsackumulation och intellektuellt samarbete som språket utvecklar tanken.

På samma sätt blir det oriktigt att tala om deskriptiv, emotiv, performativ etc. funktion *hos språket*. Deskriptivitet etc. måste fattas som egenskaper hos de kognitiva mönstren, d.v.s. som något som kommuniceras *via* språket. Vi kan ta performativerna som exempel. När prästen uttalar dopceremonins ord ”Härmed döper jag dig till X” är det inte språket som gör någonting utan prästen som gör någonting med språket. Performativiteten finns inte hos det kommunikativa systemet självt utan hos den som använder det och hos de kognitiva mönster som kommuniceras genom det. Det är de som kommunicerar och de kognitiva mönster som de kommunicerar som (i förening med den situation som dessa faktorer ingår i) gör någonting.^{27 28}

---

ut. Detta inte sagt som en invändning. Wittgensteins hållning kan vara ett sätt att lösa problem (vilka?) som inte låter sig lösas på något annat sätt. I denna uppsats har språket emellertid en namnfunktion. Det är denna funktion som enligt min mening utmärker språket.

²⁷ Förhållandet kognitivt mönster – situation eller kontext beskrivs kanske riktigare så att situationen är innefattad i det kognitiva mönstret. Eller kanske snarare så här: det går inte att dra någon (skarp) gräns mellan kognitivt mönster och situation.

²⁸ Exempel på vad denna språkuppfattning utesluter (exemplen är inte systematiskt valda): (1) Moores och andras förbindande av språk och kunskap. Common sense är *nerlagt* i vardagsspråket. Vilket motiverar det filosofiska intresset för vardagsspråket. (Se Wedberg, del III avd. VIII.) Med den bestämning jag gör av språk kan inga former av kunskap vara nerlagda i eller förenade med *språket*. (2) Wittgenstein talar i § 36 om att *språket* kan komma oss att förmoda saker och ting. Enligt den bestämning jag gör är detta uteslutet. Det är de föreställningar – kognitiva mönster – som är förenade med de språkliga tecknen och med (den kommunikativa) situationen som låter oss förmoda saker och ting. (3) ”Vi ska ägna oss åt den språkliga illusion, eller uttryckt i vår egen terminologi, frågan om naturliga språk kan fungera som *systematiskt vilseledande teckensystem*” (Gustafsson s. 19). Detta är utgångspunkten för Gustafssons analys i *Språk och lögn* av Nietzsches, Johnsons och Mauthners språkuppfattningar. De sociala etc. *konventioner* som ligger bakom och utgör förutsättningar för bl.a. ett kommunikativt system kan tänkas fungera systematiskt vilseledande, inte språket.

Enligt min bestämning kommer språkets tecken och teckenkombinationer att uppfattas som *namn*. De är beteckningar, inte beskrivningar. Denna konsekvens ger upphov till åtminstone ett problem. Hur ska de grammatiska reglerna fattas? Kan

Avdelning 4 – Om de kommunicerande

Inledning

De förutsättningar för kommunikation eller, annorlunda uttryckt, för uppkomsten av ett teckenmässigt kommunikativt system som är förbundna med egenskaperna hos det kommunicerade (enligt B 2 = meningen) och det kommunicerande (enligt B 3 = språket) har kortfattat angetts ovan. Därmed har de inre förutsättningarna för kommunikationen behandlats. Vad som nu återstår att göra är att – på samma kortfattade sätt – behandla de yttre förutsättningarna, d.v.s. de förutsättningar som är förbundna med de kommunicerande individerna.

Jag ska i denna avdelning försöka bestämma kommunikationens yttre förutsättningar. Det problem som utgör utgångspunkten här kan formuleras:

P 4 Vilka förutsättningar för kommunikation, d.v.s. för att ett teckenmässigt kommunikativt system ska kunna utvecklas, utläras och bestå mellan kognitivt oavhängiga individer, är förbundna med de kommunicerande?

Eller, med en kompletterande formulering, vad följer av teserna i inledningen och i avdelning 1 om vilka egenskaper de kommunicerande måste ha för att kommunikation ska vara möjligt?

Resonemanget i avdelning 2 visar att den primära förutsättningen för kommunikation mellan två kognitivt oavhängiga individer är att det finns överensstämmelser mellan deras kognitiva världar, d.v.s. att deras kognitiva världar liknar varandra. Det måste m.a.o. finna ett *gemensamt* kognitivt sammanhang för att kommunikation ska kunna äga rum.²⁹ Saknas detta saknas förutsättningarna för att ett kommuni-

---

de egentligen räknas till det kommunikativa systemet eller ska de uppfattas som en del av det kommunikativa systemets förutsättningar?

²⁹ Några kommentarer om språkets informationsförmedlande roll: Som syftet med kommunikation angavs i avdelning 1 överförandet av information. Olikheter i omfattning och komplexitet hos olika kommunikativa system kan förstås som en följd av att skillnaderna i de kommunicerandes yttre förhållanden medför skillnader i deras behov av informationsöverföring. Man kan nu invända att det som har sagts om förutsättningarna för kommunikation inte kan förenas med denna uppfattning av språket. Om förutsättningarna för kommunikation är att det *föreligger* en överensstämmelse mellan avsändare och mottagare beträffande det som ska kommuniceras kan det inte vara möjligt för de kommunicerande att *vidga* sina kunskaper via kommunikation. Det är ju bara i den mån som de har samma kunskaper eller erfarenheter som de kan förstå varandra.

Denna invändning bygger på ett missförstånd. Men den rymmer ändå en riktig iakttagelse. Med min uppfattning av kommunikationens förutsättningar kan inte *all* information eller, bättre, inte varje *typ* av information vara ett resultat av

tivt system ska kunna utvecklas. Med utgångspunkt i detta förhållande kan P 4 ges en mer bestämd formulering:

P 4' Vilka är det gemensamma kognitiva sammanhangets förutsättningar?

Förutsättningarna för att ett gemensamt kognitivt sammanhang ska kunna uppstå och bestå mellan två kommunicerande individer är förbundna med dessa individers egenskaper. Dess förutsättningar är alltså yttre. Om vi – som vi väl är tvungna att göra för att ha några mer bestämda erfarenhetsmässiga utgångspunkter för vårt resonemang – antar att de kommunicerande är människor kan vi dela in dessa egenskaper i två grupper:

- (1) egenskaper som individerna kan påverka viljemässigt och avsiktligt genom att vara medvetna om dem,

---

kommunikation. För att en individ ska kunna använda sig av ett gemensamt kommunikativt system måste han dessförinnan besitta en viss mängd kunskaper. Eller, annorlunda uttryckt, ett individuellt kognitivt sammanhang av en viss omfattning och med ett visst innehåll utgör en *förutsättning* för kommunikation. Det individuella kognitiva sammanhanget kan inte vara kommunicerat i sin helhet utan måste i vissa avseenden vara ett resultat av självständig kognitiv verksamhet. I vilka avseenden det måste vara detta beror på vad det är som ska kommuniceras. När ett barn lär sig förstå innebörden hos de språkliga tecknen sker detta genom att barnet utvecklar ett individuellt kognitivt sammanhang. Ett barn lär sig inte tala genom att härma utan genom att dess förmåga att fungera som en självständig kognitiv individ utvecklas och det börjar göra egna erfarenheter. Det är genom dessa erfarenheter och genom att de i viktiga avseende överensstämmer med de erfarenheter som de vuxna har, d.v.s. bildar ett gemensamt kognitivt sammanhang, som ett barn lär sig använda ett språk. (J.f.m. den uppfattning av språkinläringen som Augustinus ger uttryck för i *Confessiones*. Kommunikation förutsätter både att barnet har/kan utveckla en självuppfattning som överensstämmer med de vuxnas (t.ex. uppfatta vissa former av beteende som tecken) och att det finns/kan utvecklas överensstämmelser mellan barnets och de vuxnas erfarenheter. Augustinus beskriver ju språkinläringen så att barnet successivt lär sig förbinda bestämda tecken med bestämda erfarenheter (som det alltså redan har). Inte, som i Wittgensteins anmärkning i § 32, som ett översättande från ett språk till ett annat. Wittgensteins anmärkning är kritisk till *tonen*.)

Med mina utgångspunkter måste överförandet av ny information via språket förstås på följande sätt: Vi har de kognitivt oavhängiga individerna X och Y. X ska försöka informera Y om ett av Y okänt förhållande. Vi kan tänka oss att Y vill veta vägen till en viss plats. Detta innebär att X ska försöka förmedla ett för Y nytt kognitivt mönster till honom. Detta försök kan bli framgångsrikt om och i den mån Y kan återföra elementen i detta nya kognitiva mönster på element i för honom redan bekanta sådana mönster. Genom att vara bekant med andra hus och vägar, med riktningssangivelser som till höger, till vänster, mitt emot etc. kan Y förstå X:s vägbeskrivning. Exemplet är osofistikerat med kan kanske ändå visa hur ny information kan tas emot med hjälp av gammal. Förutsättningen för att nya kognitiva mönster ska kunna överföras från en sändare till en mottagare är alltså att de kan återföras på redan bekanta kognitiva mönster och ytterst på sådana som inte har uppkommit genom kommunikation. Att vi inte upplever denna process medvetet (inte alls eller inte helt och hållet) är ingen avgörande invändning mot påståendet att det går till på detta sätt.

- (2) egenskaper som individerna inte kan påverka viljemässigt och avsiktligt genom att vara medvetna om dem.

Utifrån denna distinktion kan P 4' delas upp i två delfrågor, en som avser de yttre påverkbara förutsättningarna och en annan som avser de yttre icke-påverkbara förutsättningarna. De icke-påverkbara förutsättningarna föregår de påverkbara och utgör (en av) deras förutsättningar.

Yttre icke-påverkbara förutsättningar

Det problem som utgör utgångspunkten här kan formuleras:

P 4.1' Vilka är det gemensamma kognitiva sammanhangets yttre icke-påverkbara förutsättningar?

De icke-påverkbara förutsättningarna för att kognitivt oavhängiga individer ska kunna utveckla ett teckenmässigt kommunikativt system som gör det möjligt för dem att kommunicera med varandra är:

- (1) att de lever i en och samma av dem själva kognitivt oavhängiga värld, d.v.s. att de lever under samma fysiska förhållanden, och
- (2) att de fungerar på ett likartat sätt i kognitivt hänseende, d.v.s. att de kan uppfatta den av dem själva kognitivt oavhängiga världen på ett likartat sätt.

Det är här frågan förhållanden som betingas av fysiska och biologiska (genetiska) krafter. Dessa förhållanden kan inte påverkas av de kommunicerande i den kommunikativa situation där de befinner sig i. För att X och Y ska kunna kommunicera med varandra måste det finnas överensstämmelser mellan deras kunskapsmöjligheter, men för att dessa överensstämmelser ska kunna få någon betydelse för dem måste det finnas överensstämmelser mellan deras sätt att fungera kognitivt. På detta sätt kommer kommunikationens möjligheter och begränsningar att vara förbundna med den kognitiva förmågens möjligheter och begränsningar.

Yttre påverkbara förutsättningar

Det problem som utgör utgångspunkten här kan formuleras:

P 4.2' Vilka är det gemensamma kommunikativa sammanhangets yttre påverkbara förutsättningar?

Om de yttre opåverkbara förutsättningarna för kommunikation är uppfyllda är de påverkbara förut-

sättningarna för att kognitivt oavhängiga individer ska kunna utveckla ett kommunikativt system:

- (1) att de fungerar som kognitiva individer på ett självständigt sätt och
- (2) att de kognitiva överensstämmelserna mellan deras individuella kognitiva världar är tillräckligt stora.

Att detta utgör påverkbara förutsättningar för kommunikation innebär att om de yttre opåverkbara förutsättningarna för kommunikation är uppfyllda kan de svårigheter som betingas av (de i någon utsträckning ofrånkomliga) olikheterna mellan de kommunicerandes kognitiva mönster (i princip) undanröjas av de kommunicerande själva. De hinder som det är frågan om här gäller mer bestämt de föreställningar vi gör oss om världen, om oss själva, om dem vi kommunicerar med, om det medium vi kommunicerar med etc. Framför allt handlar det kanske om de värdemässiga ståndpunkter vi intar. Att X och Y inte lyckas upprätta en kommunikativ situation mellan sig kan bero på att X är ointresserad av en självständig intellektuell reaktion från Y, på att Y är negativt inställd till X som person eller på att Y för tillfället är trött på att kommunicera med X etc. Man måste känna/vilja lära känna den man kommunicerar med och man måste känna/vilja lära känna sig själv för att kunna kommunicera med någon. Med min uppfattning om kommunikationens natur kommer detta att utgöra en nyckelförutsättning för kommunicerandet. Kommunikationens förutsättningar kommer därmed också att ha vad man kan kalla en *etisk* sida.

När man ska försöka förklara eller undanröja olika kommunikationssvårigheter kan det finnas anledning att uppmärksamma de som kommunicerar mer och det kommunikativa systemet mindre. Det som begränsar möjligheterna till språklig representation av begreppen är inte några förhållanden hos världen eller språket utan något som finns hos dem som förhåller sig till världen och som använder språket. Vissa av dessa begränsande förhållanden kan påverkas av de kommunicerande individerna själva. Språket utgör inte något hinder för kommunikationen. Däremot kan vårt förhållande till språket och våra föreställningar om det utgöra ett sådant hinder. Det gäller inte minst den föreställning som säger att det är språket som sätter gränserna för kommunikationen.

Summering

Dessa förutsättningar för kommunikation kan sammanfattas på följande sätt:

- Fk 3 De yttre förutsättningarna för att kognitivt oavhängiga individer ska kunna utveckla ett tecknemässigt kommunikativt system är: (1) att deras kunskapsmöjligheter är likartade, (2) att deras möjligheter att kognitivt bearbeta dessa kunskapsmöjligheter är likartade och (3) att det

finns kognitiva överensstämmelser mellan deras individuella kognitiva världar.

Fk 1-3 sammanfattar min teori om kommunikationens förutsättningar.

Avslutande anmärkningar

Det som hittills har sagts är i en bemärkelse en förberedelse. En generell kommunikationsteori har uppställts och inom denna teoris ramar har begreppen mening och språk bestämts. Men ingenting eller, rättare sagt, mycket litet har sagt om andra eventuella konsekvenser av denna kommunikationsteori eller om några eventuella konsekvenser av bestämningarna av begreppen mening och språk. Finns det några sådana konsekvenser? Troligen. Vilka då? Ingenting ska heller sägas om detta här.

Det nu dominerande intrycket är att jag inte har lyckats förklara något genom det sagda utan att jag bara har lyckats visa att jag inte förstår.

1990

J. Å.

Litteraturförteckning

- Augustinus   *Bekännelser*, Artos, 1990.
- Frege, G.   ”Om mening och betydelse”, i K. Marc-Wogau (red.), *Filosofin genom tiderna, 1900-talet*, Bonnier, 1976.
- Gustafsson, L.   *Språk och Lög*, Norstedts, 1978.
- Harrison, B.   *An Introduction to the Philosophy of Language*, Macmillan, 1988.
- Putnam, H.   ”The Meaning of 'Meaning'”, i *Mind, Language and Reality*, Cambridge 1975.
- Quine, W. V. O.   ”Two dogmas of empiricism”, i *From a Logical Point of View*, Harvard University Press, 1980.
- Regnéll, H.   *Semantik*, Läromedelsförlaget, 1971.
- Russell, B.   ”Om denotation”, i K. Marc-Wogau (red.), *Filosofin genom tiderna, 1900-talet*, Bonnier, 1976.
- Saussure, F. de   *Kurs i allmän lingvistik*, Cavefors, 1970.
- Wedberg, A.   *Filosofins historia*, del I-III, Bonnier, 1985.
- Wittgenstein, L.   *Filosofiska undersökningar*, Bonnier, 1978.